

Torsdag med THORS

23.8.79

Det är i allmänhet bra att uttala franska lånord enligt stavningen. De blir på det sättet lättare att använda, säger prof. Thors i dag. Men han råder oss ändå att vara lite försiktiga ibland.

En insändare tar bl.a. upp några uttalsfrågor. Flera av dem gäller lånord. Hos sådana, kanske särskilt hos franska ord, märker man en vacklan i svenskan mellan ett bokstavstroget uttal och ett uttal som närmar sig det långivande språkets. Detta är fallet med de franska lånorden **entusiasm** och **entreprenad**. Uttalet med **ang-** i ord början är väl än så länge det vanligaste i bägge orden och det återgår på det franska uttalet. Uttal med **en-** enligt stavningen förekommer också och får anses godtaget.

Vacklan mellan **-g-** enligt stavningen och **sje-** ljud märks i **dirigent** (och **dirigera**); även i detta fall är båda uttalen accepterade. I **agera** uttalar frågeställaren med **j**, medan många andra, liksom jag, har **g-**uttal. Båda uttalen är godtagna.

För min del tycker jag att det är bra att uttala enligt stavningen tränger fram. Orden blir s.a.s. lättare att använda i vårt språk på det sättet. Man får dock vara lite försiktig. Ordet **enlevera** t.ex. har fortfarande bara **ang-**uttal, i motsats till bl.a. **entusiasm**.

Samma frågeställare tar också upp en fråga med större räckvidd. Den gäller — för att nämna hennes exempel — ord som **veta**, **skrika**; man kan tillägga t.ex. **ropa** och **läsa**. Med andra ord är det fråga om ord med vokal före **k**, **p**, **t**, **s**. I södra

Finland, åtminstone i stora delar av Nyland och i Åbo, uttalas sådana ord med en lätt förlängning av **k**, **p**, **t**, **s**, men i Österbotten är i stället vokalen påfallande lång, medan den följande konsonanten är kort.

Uttalsskillnaden i fråga är känd för många. Det händer, att helsingforsare ogillar det österbottniska uttalet och att det sydfinländska uttalet anses direkt felaktigt i Österbotten. Jag tycker att det är onödigt att göra någon större affär av olikheten. Själv har jag kvar mitt österbottniska uttal och märker nogsamt, när någon uttalar sådana här ord på sydfinländskt sätt — men det är bäst att "leva och låta leva".

En annan frågeställare undrar, om ordet **kandidat** har något att göra med det latinska adjektivet **candidus**, som betyder "vit".

Det förhåller sig faktiskt så, att **kandidat** kommer av **candidus**. I det gamla Rom brukade de som sökte ett ämbete uppträda i vita togor. De kallades därför **candidati**, och beteckningen övergick under nyare tid till studenter som ämnade avlägga en högre examen. Slutligen fick det sin nuvarande innebörd: person som har avlagt en lägre examen vid en högskola.

"Vad betyder uttrycket **embarras de richesse**", frågas det.

Uttrycket är franskt (det första ordet uttalas "angbarrá"). Det avser ett tillstånd, då man har så mycket att välja på, att valet är svårt. Med ungefär samma innebörd hör man ibland i svenskan det norska uttrycket **valgets kval**. Det finska **runsauden pula** är förmodligen en översättning från franskan.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

30.8.79

STATSMINISTRAR OCH SVIRVELSPÖN passerar revy i dagens språkspalt, författad av en från sommararbetet i Oravais återvänd prof. Thors.

Vill ni skriva till honom — inte ÅT honom! — kan ni sända brevet till Dagbocken, och märk kuvertet "Torsdag med Thors".

En frågeställare undrar: "Vilken är den principiella skillnaden mellan orden **statsminister**, **premiärminister** och **regeringschef**?"

Regeringschef avser "den främste i regeringen", oavsett hans titel. Både **premiärminister** Margaret Thatcher och **statsminister** Ola Ullsten kan betecknas som **regeringschefer**. **Statsminister** brukas vanligen om nordiska regeringschefer, **premiärminister** (som är en översättning av engelskans **prime minister**) t.ex. om brittiska regeringschefer, men också om andra (man talar på svenska om **premiärminister** Barre i Frankrike) och kan anses vara normalord för utomnordiska regeringschefer.

Ett undantag görs för Västyskland och Österrike; det brukar t.ex. heta "förbundskansler Kreisler".

Utomeuropeiska regeringsledare brukar ofta få beteckningen **regeringschef** (växlande med **premiärminister**).

En annan frågeställare berör ett par fennicismer, dvs finskpåverkade ord. Det ena är **radio**, uttalat med kort **a**. Det uttalet beror utan tvivel på inverkan från finskan; i svenskt normaluttal har det långt **a**.

Det andra fallet gäller verbet **lämna** i ett sådant uttryck som "klockan lämnar" eller "klockan lämnar sig". I finskan används **jäää** (och avledningar av det) i ett sådant fall. Min språkkänsla kräver bestämt ett annat verb, i första hand **dra sig**: klockan har dragit sig två minuter. **Sakta sig** kan också användas.

Från ett tredje håll — en frågande med västnyländsk bakgrund — kommer ett spörsmål om adjektivets **-er** i dialekt: **tjocker**, **söter**, **korter** m.fl. "Är detta riktiga bruk av **-er** en reminiscens från fornsvenskan?"

Mitt svar är: ja. I fornsvenskan hade adjektiven en rikt utvecklad kasusböjning, t.ex. i singularis nominativ maskulinum **langer**, acusativ maskulinum **langan**, dativ neutrum **lango**, dativ pluralis **langum** osv. Småningom har dessa ändelser råkat i glömska, så att vi i riksspråket bara har enstaka rester, t.ex. "i **godan ro**" (för övrigt felaktigt från fornsvensk synpunkt), "göra upp saken i **godo**" och några till. I sydfinländska dialekter och i vissa mål i Sverige finns **-er**, den gamla ändelsen i maskulinum nominativ, kvar. Den är dock inte längre "genusbunden": det heter t.ex. "hon är så **roliger**", likaväl som "en **roliger** karl".

"Är det numera accepterat — som man ofta hör i Finland — att säga "jag skrev brev **åt honom**"?"

På den frågan svarar jag ett bestämt nej. Man skriver **till någon**; **åt** i det här fallet får en att tänka på "skriva i någons ställe" (skriver du det här **åt** mig, jag har så svårt att formulera brevet).

Samme frågeställare har gjort iakttagelser om vissa fisketermer, främst **svirvel** och verbet **svirvla**. Det som sägs i det följande stämmer i mycket med det han nämner.

Svirvel används i Sverige om det som också (både hos oss och i Sverige) kallas **drag**; **svirvel** är den blänkande rörliga metallskiva som skall locka fisken. **Svirvla** är i Sverige ett "ro drag". Det intressanta är, att **svirvel** i åländska och åboländska skärgården av gammalt brukas om "drag".

På vårt fastland torde **svirvel** i betydelsen "drag" vara tämligen okänt. Välkänd är däremot sammansättningen **svirvelspö** om "kastspö med rörlig metallskiva". Det ordet finns också i Sverige. Insändaren känner också till ett verb **svirvla** hos oss i betydelsen "fiska med svirvelspö". Jag vet inte, hur vanligt det är; själv känner jag det inte — men mitt blygsamma fiske i Oravais brukar inskränka sig till nät och krok.

Allmänt svenskt är alltså **drag** (och "ro drag"), **svirvelspö** är också allmänt, medan däremot **svirvel** har en mer begränsad utbredning.

Carl-Eric Thors